

Geestelijke verzorging kan niet zonder theologie

Een reactie op Pitstra & Zock

R.Ruard Ganzevoort

In: *Handelingen* 36/2, 2009, 21-26.

Een van de auteurs van het boek 'Zorg voor het verhaal' reageert op het voorgaande artikel van Pitstra & Zock. Hij onderzoekt hun kritiek en plaatst er zijn visie tegenover. Zijn heldere antwoord is reeds gegeven met de titel: 'Geestelijke verzorging kan niet zonder theologie'. De auteur streeft naar een professionele theologische deskundigheid van de geestelijk verzorger met een grote openheid voor de levensbeschouwelijke variatie van de mensen die wie hij of zij begeleidt, vat verhalen op als deel van onze zingevingskern en maakt duidelijk dat ook geestelijk verzorgers aan de slag kunnen met het boek 'Zorg voor het verhaal'. Uiteindelijk is het volgens hem, zowel in pastoraat als in geestelijke verzorging, te doen om het begeleiden van mensen in wat voor hen heilig is, of dat nu (anders)religieus gekleurd wordt of niet.

Het artikel van Froukje Pitstra & Hetty Zock over de onderbouwing van narratieve methodes in pastoraat en geestelijke verzorging is een aangenaam kritische noot. We delen met elkaar de overtuiging dat narratieve benaderingen bijzonder vruchtbaar zijn in dit werkveld. Ik denk zelfs dat we kunnen zeggen dat narratieve benaderingen op dit moment een groot deel van het veld bepalen. Maar wat betekent dat? Hier helpen Pitstra & Zock de discussie verder, door te vragen naar verschillende bronnen onder het narratieve denken en naar verschillende toepassingsgebieden. Bij dat laatste denken ze dan aan het onderscheid tussen pastoraat en geestelijke verzorging. Ik ben erg blij met de kritiek die ze daarin hebben op het boek *Zorg voor het verhaal* dat ik samen met Jan Visser schreef. Daardoor komen namelijk de vragen waar het echt om gaat, des te scherper op tafel. Dat neemt niet weg dat ik denk dat de kritiek deels berust op een misverstaan over het (te) specifiek-christelijke karakter en deels op een verschil van mening over de al dan niet theologische basis voor pastoraat en geestelijke verzorging.

HET VERHAAL VAN GOD

Laat ik beginnen bij dat misverstand, want ook dat is belangrijk genoeg om scherp over door te denken. Het is namelijk interessant te merken dat onze critici een smalle christelijke opvatting lezen in ons boek, terwijl wij merken dat geestelijk verzorgers uit allerlei richtingen goed met het boek uit de voeten kunnen. Waar zit hem dat in?

In het hele betoog van Pitstra & Zock wordt opvallend veel met tegenstellingen gewerkt, waarbij de polen veel zwaarder worden aangezet dan wij gedaan hebben. Zo plaatsen ze pastoraat tegenover geestelijke verzorging, hermeneutisch tegenover postmodern, christelijk tegenover algemeen, individuele verhalen tegenover verhalen van de traditie, normatief tegenover wetenschappelijk, enzovoort. Maar met die scherp afgegrensde polen wordt de meer genuanceerde positie van *Zorg voor het verhaal* geen recht gedaan. Dat geven ze ook wel toe wanneer ze schrijven dat we steeds beide polen in rekening hebben gebracht, maar dat wordt dan uitgelegd als een tegenstrijdigheid. Laat ik daarom proberen om, helderder dan we kennelijk gedaan hebben, hier nog eens de hoofdlijnen te schetsen van onze visie op religie, levensverhaal en pastorale/geestelijke zorg.

Om te beginnen wil ik graag onderstrepen dat het inderdaad gaat om het individuele levensverhaal van de mens die we begeleiden. Dat staat centraal in de begeleiding. De pastor – ik gebruik toch dat woord maar – is er op uit de ander bij te staan in het zoeken naar een zinvol verstaan van het leven, zodat het leven ook geleefd kan worden. Dat wil echter niet zeggen dat er geen oog moet zijn voor de bredere en grotere verhalen, bijvoorbeeld uit de cultuur en de religieuze tradities (hoe pluraal ook en hoe individualistisch mensen daar ook mee omgaan). Het verhaal van deze mens is altijd ingebed in de relatie met andere verhalen uit onder meer religieuze tradities. We vatten die verhalen in ons boek niet op als vastomlijnde ideologieën of systemen, maar als open verzamelingen van verhalen over levenswijsheid en over het omgaan met het heilige. Ik bedoel daarmee zoiets als ‘dat wat een mens ten diepste aangaat of beweegt’, de zingevingskern van iemands bestaan, het ultieme, sublieme of goddelijke. Ik definieer het niet scherper dan dat, precies omdat het in elke context en zelfs voor ieder mens anders geconstrueerd wordt. Daarom herken ik me ook niet in de tegenstelling die Pitstra & Zock maken tussen verhaaltradities en postmodernisme. Natuurlijk zijn de grote verhalen voorbij, althans als men daarmee bedoelt dat de tradities hun vanzelfsprekende autoriteit verloren hebben en niet meer het hele leven van mensen kunnen bepalen. Maar we zijn het er ongetwijfeld over eens dat de verhaaltradities inspirerende raakpunten kunnen blijven hebben met ons individuele verhaal.

Pitstra & Zock maken verder een tegenstelling tussen de hermeneutische joods-christelijke en de sociaalwetenschappelijke bronnen van narratieve benaderingen in pastorale/geestelijke zorg. Ik vind het verwarrend om dat zo tegenover elkaar te plaatsen. Om te beginnen wordt het begrip ‘hermeneutisch’ door hen exclusief religieus-theologisch geladen, terwijl het ook in de sociaalwetenschappelijke

literatuur een grote rol speelt als basis voor narratieve benaderingen. Het werk van Ricoeur speelt daarin een dragende rol, juist als hij naar verhalen en symbolen verwijst, om de ideologische systemen achter zich te laten. En ook bij Ricoeur betekent dat niet dat hij de verhalen uit religieuze tradities afwijst of achter zich laat. Ik zie dus niet wat de tegenstelling is. In allerlei disciplines herontdekt men het belang van een verhalende benadering. Daarin worden ook de religieuze tradities opnieuw ontdekt als primair narratieve tradities. Daarbij wordt – precies zoals Pitstra & Zock schrijven – de menselijke interpretatie en constructie meer benadrukt dan voorheen. Dat loopt precies parallel aan ontwikkelingen in andere disciplines en kan dus moeilijk een tegenstelling worden genoemd. Het is ook nooit onze intentie geweest om het werken met verhalen te legitimeren vanuit de traditie, maar wel om te laten zien dat het werken met die traditie altijd narratief van aard is. In het modelletje van de gelijkenis hebben we dat ook laten zien. En dat is wat anders dan dat een postmodern uitgangspunt traditioneel wordt uitgewerkt.

Misschien hebben we het misverstand wel wat opgeroepen doordat we bij het beschrijven van raakpunten vooral geput hebben uit de tradities die we zelf het beste kennen, de verschillende christelijke stromingen. Alleen: dat is voor ons geen exclusieve of noodzakelijke invulling, maar een exemplarische. Dat proberen we bijvoorbeeld aan te geven met het open spreken over het verhaal van God. Men mag dat ook lezen als verhalen van het heilige, en dat heilige kan dan nog meer transcendent of meer immanent verstaan worden. Nu wil ik gelijk toegeven dat we daarmee misschien toch te veel een religieuze eenzijdigheid uitstralen en in een paar citaten worden we daar ook op betrapt. Een volgende stap is dat we moeten werken aan een echt transreligieuze theorievorming, maar ik zie daar nog weinig aanzetten toe, en die hebben we in dit boek ook nog niet kunnen zetten.

Kortom: het ging ons niet om een specifiek of exclusief christelijk pastoraat (dat is ons door een andere recensent dan ook juist verweten), maar om een narratieve – lees: sociaal-constructionistische en dus zo men wil postmoderne – theorie voor pastorale/geestelijke zorg die recht doet aan de individualiteit en geconstrueerdheid van onze verhalen. Om die over te dragen, hebben we steeds laten zien hoe dat ook in verbinding kan worden gebracht met de christelijke traditie waar veel pastores/geestelijk verzorgers mee verbonden zijn. Geestelijk verzorgers uit andere tradities (humanisten, moslims) blijken echter even goed met onze benadering uit de voeten te kunnen, ook wanneer ze bij bepaalde onderdelen andere levensbeschouwelijke taal en modellen invoegen. Niet alle pastores/geestelijk verzorgers zullen die slag kunnen maken. Aan de ene kant zijn er de meer orthodoxe pastores die onze benadering te weinig ‘bijbels’ vinden en het vak veel exclusiever willen verankeren in een christelijk-theologische visie. Aan de andere kant zijn er geestelijk verzorgers die met een soms antikerkelijke ‘neutraliteit’ overgevoelig reageren op religieuze of specifiek christelijke taal en voorbeelden. In beide gevallen wordt ons boek de maat gemeten met criteria die niet de onze zijn en worden tegenstellingen in leven gehouden die wij nu juist proberen te overbruggen.

PASTORAAT EN/OF GEESTELIJKE VERZORGING?

Dat brengt me bij het verschil van mening dat bestaat tussen ons boek en het artikel van Pitstra & Zock. Dat verschil van mening betreft de vraag waar men de onderbouwing en identiteit van de geestelijke verzorging moet zoeken en, daarmee samenhangend, of men pastoraat en geestelijke verzorging moet zien als twee verschillende vakken of als hetzelfde vak in een verschillende context. Pitstra & Zock zetten in op het onderscheid en stellen voor om de onderbouwing en methode van geestelijke verzorging te zoeken in een meer algemene theorie, zoals de ‘discipline-overstijgende’ narratieve psychologie. Ik vind dat geen correcte benadering, maar ik vind het vooral onverstandig.

Niet correct lijkt het me om twee redenen. Allereerst kan men niet zeggen dat narratieve psychologie een discipline-overstijgend gebied is. Ik heb me in de loop der jaren veel beziggehouden met psychologische aspecten en benaderingen en daar veel van geleerd, maar het is echt een eigen discipline die men niet zomaar het niveau van een metatheorie mag toekennen. Ten tweede doet het scherp onderscheiden van pastoraat en geestelijke verzorging geen recht aan de feitelijke overlap tussen beide. In allerlei werkvelden (zorg, krijgsmacht, vrijgevestigd, kerk) vloeien niet alleen de termen in elkaar over, maar blijkt ook dat wat Pitstra & Zock als het springende punt zien niet zo scherp te verschillen: de verbinding met (het verhaal van) God is soms in ‘pastoraat’ volstrekt impliciet en soms in ‘geestelijke verzorging’ een centraal gespreksthema. Net zo is er in ‘pastoraat’ soms helemaal geen sprake van een gedeelde levensbeschouwing en in ‘geestelijke verzorging’ juist wel. Die complexe werkelijkheid doen we geen recht als we de begrippen tegenover elkaar definiëren.

Maar goed, ik vind het zoals gezegd vooral onverstandig. Definiëren is niet alleen, of in de eerste plaats, beschrijven wát iets is, het is vooral een keuze wáár je iets wilt positioneren in relatie tot andere zaken. Op dat punt maak ik echt een andere keuze. Pitstra & Zock lijken mij geestelijke verzorging te veel los te maken van haar levensbeschouwelijke gerichtheid en op te schuiven in de richting van meer algemene begeleiding bij existentiële vragen. Daarbij kunnen levensbeschouwelijke of religieuze thema’s en termen aan bod komen, maar dat hoeft niet. Het gaat om zin- en betekenisverlening en om het verbinden van mensen met zichzelf en hun omgeving. Nu zal ik niet ontkennen dat dit is wat vaak gebeurt, maar ik vind het strategisch en inhoudelijk onverstandig om daar het eigene van geestelijke verzorging te zoeken. Strategisch omdat we daarmee geestelijke verzorging positioneren op een veld waar al heel wat disciplines actief zijn. Zingeving is al lang niet meer het unieke thema van geestelijke verzorging. Die andere disciplines (met name de psychologie, maar ook op een bepaalde manier het maatschappelijk werk) hebben bovendien een veel verder uitgewerkte gereedschapskist. Dat betekent dat we de geestelijk verzorger in een positie brengen waar hij of zij alleen als amateur kan functioneren te midden van beter getrainde professionals. Dat leidt binnen de kortste keren tot uitholling en ondermijning van het vak. Daarom heb ik er ook bezwaar tegen om het vak inhoudelijk of methodisch te gronden op een psychologische theorie. Daarmee

wordt namelijk de mogelijk eigen bijdrage van geestelijke verzorging onzichtbaar gemaakt.

Inhoudelijk is het volgens mij onverstandig omdat onze kracht juist ligt in het versterken van het geheel eigene van geestelijke verzorging (en pastoraat). Dat ligt in het begeleiden van mensen bij wat voor hen heilig is. Dat kan meer transcendent of meer immanent geformuleerd worden, en het mag in concrete begeleidingscontacten ook impliciet blijven, maar daar gaat het wel om. Het hart van de expertise van geestelijk verzorgers ligt precies op dit punt: met mensen op weg gaan en hen bijstaan in de omgang met het heilige. In ons boek hebben we dat geformuleerd als ‘het verhaal van God’, maar onze theologie heeft door het hele boek heen een meer religiewetenschappelijke dan confessionele lading. Daarom is levensbeschouwelijke pluraliteit voor ons ook geen extraatje maar een vanzelfsprekendheid. Natuurlijk is de leefwereld van mensen levensbeschouwelijk veelkleurig en mag de pastor of geestelijk verzorger er niet van uitgaan dat men een gelijk referentiekader heeft. Ik pleit er, juist daarom, voortdurend voor om de theologische dimensie van het werk te versterken en te verdiepen. Let wel: ik heb het dan over theologische professionaliteit en niet over een specifiek (christelijk-)theologische inhoud. Geestelijk verzorgers moeten vaardig zijn in het onderkennen, analyseren, interpreteren, evalueren en waar nodig bijsturen van het omgaan met het heilige in het leven van mensen. De ene keer zal dat traditioneel-christelijk zijn ingekleurd, een andere keer zal het een andersreligieuze lading krijgen of humanistisch verwoord worden en weer een andere keer zal het immanent-existentieel aan de orde komen. Soms zal de geestelijk verzorger dicht bij de ander staan en soms zal er meer levensbeschouwelijke afstand zijn. In de ene rol zal hij of zij ook meer als representant van dat heilige optreden en in de andere rol minder. Dat alles hoort bij de veelkleurigheid en flexibiliteit van het vak, of men het nu pastoraat noemt of geestelijke verzorging. De pastor/geestelijk verzorger zal bovendien al deze verhalen moeten kunnen lezen, verstaan en interpreteren vanuit een professionele en wetenschappelijke theorie. Daarbij worden psychologie, sociologie, antropologie en wat al niet gebruikt. Maar uiteindelijk is het centrale referentiekader een theorie van de omgang met het heilige. Zeg maar: theologie. Wie dat afwijst, doet volgens mij het vak van geestelijke verzorging tekort.

LITERATUUR

Ganzevoort, R.R. & Visser, J. (2007). *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Auteur: Ruud (prof. dr. R.R.) Ganzevoort is hoogleraar praktische theologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, lector theologie en levensbeschouwing aan de Christelijke Hogeschool Windesheim in Zwolle en president van de International Academy of Practical Theology.

E-mail: rr.ganzevoort@th.vu.nl